

Problemy nauk prawnych. Tom 16. Z aktualnych zagadnień prawa karnego, cywilnego i administracyjnoprawnych, Exante Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 2023, s. 22–41.

Tomasz Ślusarek

Okręgowa Izba Radców Prawnych we Wrocławiu

ORCID: 0000-0002-1189-0403

Ingerencja sądu w stosunek zobowiązaniowy poprzez zastosowanie klauzuli *rebus sic stantibus*

Stan prawny na 27 lutego 2023 roku

Streszczenie: Niniejsza praca podejmuje problematykę klauzuli *rebus sic stantibus*, sformułowanej w art. 357¹ k.c., która to uprawnia strony umowy do żądania ukształtowania przez sąd stosunku zobowiązaniowego w sytuacji zaistnienia nadzwyczajnej zmiany okoliczności, których strony nie mogły przewidzieć w chwili zawarcia umowy. W związku z coraz większą dynamiką stosunków gospodarczo-prawnych instytucja ta jest od lat źródłem wielu kontrowersji i wątpliwości wykładni prawa. W pracy omówiono kilka ważnych, dotychczas nieukształtowanych jednolicie w doktrynie prawa i orzecznictwie, problemów realizacji uprawnień stron umowy. Opracowanie stanowi próbę merytorycznej analizy podstawowych kwestii polskiej regulacji, w szczególności rozważaniom poddano charakter instytucji, przesłanki stosowania art. 357¹ k.c., kierunek ingerencji sądu w stosunek zobowiązaniowy oraz przesłanki wydania orzeczenia sądowego przy jednoczesnym kompleksowym omówieniu kwestii wytoczenia powództwa cywilnoprawnego na podstawie art. 357¹ k.c.

Słowa kluczowe: klauzula *rebus sic stantibus*, kodeks cywilny, stosunek zobowiązaniowy, nadzwyczajna zmiana stosunków, rozwiązanie umowy.

1. Wstęp

Stosunek zobowiązaniowy, którego zasadniczym źródłem jest umowa, stanowi podstawę, na której opiera się obrót gospodarczo-prawny w Polsce. Konstruuąc umowę, strony określają jej treść, zważając na swoje interesy, w tym w szczególności na możliwość wystąpienia w przyszłości okoliczności, które mogą mieć wpływ na jej realizację. Przede wszystkim dotyczy to okoliczności, które w sposób zasadniczy mogą oddziaływać na interesy stron umowy, które znajdując się w nowej, nieprzewidzianej wcześniej sytuacji, mogą ponieść nadmierne koszty związane z jej wykonaniem, które w sposób fundamentalny zmieniają jej interesy, wywołując przy tym naruszenie równowagi w zakresie pierwotnie ukształtowanego stosunku umownego. Wiąże się to po pierwsze nierozłącznie z ryzykiem, jakie podejmuje każda ze stron umowy, składając oświadczenie woli, które prowadzi do powstania stosunku zobowiązaniowego, a po drugie – z odpowiedzialnością za wykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania. Mogą jednak wystąpić okoliczności, które rażąco naruszają równowagę stron umowy. Nie mogą one ich przewidzieć w momencie zawierania umowy, nawet przy dołożeniu należytej staranności. Z tych względów na etapie podpisywania umowy każda ze stron powinna doprowadzić do takiego ukształtowania stosunku prawnego, który umożliwiałby wyeliminowanie ryzyka związanego ze zmianami okoliczności, które mogą wystąpić w przyszłości w trakcie wykonania zobowiązania.

Rygoryzm zasady *pacta sunt servanda* niesie ze sobą konieczność wykonania umowy także w nowych okolicznościach, których strony nie mogły przewidzieć podczas zawierania umowy. W konsekwencji pojawia się pytanie o możliwość oraz sposób stosowania klauzuli *rebus sic stantibus*, stanowiącej podstawę prawną modyfikacji istniejącego stosunku umownego przez jedną ze stron umowy, której interesy zostały zagrożone. Biorąc pod uwagę powszechnie stosowane umowy w obrocie gospodarczym, zagadnienie to pozostaje aktualne.

Celem pracy jest analiza i ocena głównych problemów oraz niejasności znanych polskiej regulacji klauzuli *rebus sic stantibus*, w szczególności w zakresie podejścia ustawodawcy do kwestii ochrony stron umowy, granic podmiotowych jej zastosowania, jak również trybu jej realizacji.

2. Charakter klauzuli *rebus sic stantibus*

Aktualnie na płaszczyźnie prawa cywilnego nie występuje definicja klauzuli *rebus sic stantibus*. Opierając się na obecnej treści art. 357¹ k.c.¹, znaczenie tego pojęcia przybliżają sformułowania wykreowane przez doktrynę prawa. Według J. Gołaczyńskiego klauzula *rebus sic stantibus*: „stanowi instytucję prawa zobowiązań, która daje sądowi możliwość dokonywania modyfikacji umowy, a nawet jej rozwiązania w wypadku wystąpienia nadzwyczajnych okoliczności, których strony nie mogły przewidzieć w momencie zawierania umowy”². Z. Radwański w przedmiocie klauzuli *rebus sic stantibus* wskazuje, że: „zwrot ten stosowany jest obecnie na określenie wszelkich koncepcji lub rozstrzygnięć ustawowych, zmierzających do modyfikowania zobowiązania z uwagi na nieoczekiwane zmiany stosunków społecznych”³.

Zdaniem autora niniejszej pracy art. 357¹ k.c. należy pojmować jako wyjątek od zasady *pacta sunt servanda*, który to umożliwiłby oznaczenie jej racjonalnych granic, łagodząc przy tym także jej skutki. Klauzula *rebus sic stantibus* stanowi bowiem uzupełnienie zasady, że umów należy dotrzymywać w sytuacji nastąpienia radykalnych zmian okoliczności, które nie mogły być uzgodnione przez strony w umowie. Dlatego, mając na uwadze rodzaje rozstrzygnięć sądu, przewidziane w art. 357¹ k.c., tj. zmiana sposobu wykonania zobowiązania, zmiana wysokości świadczenia i orzeczenie o rozwiązaniu umowy, przyjmując, że tylko w tym ostatnim przypadku zachodzi wyjątek od zasady *pacta sunt servanda*, podczas gdy w pozostałych przypadkach, gdy ma miejsce zmiana umowy, należy określać art. 357¹ k.c. jako regulację uzupełniającą tę zasadę.

Przewidziane w art. 357¹ k.c. rozwiązanie może mieć zastosowanie do wszystkich zobowiązań. Stosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* ograniczone jest wyłącznie do zobowiązań powstałych w drodze umowy, które nie zostały jeszcze w całości wykonane⁴. Nie jest również wykluczone stosowanie

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1360 z późn. zm.), dalej jako: k.c.

² J. Gołaczyński, *Przesłanki stosowania klauzuli rebus sic stantibus obecnie i pod rządami kodeksu zobowiązań*, „Przegląd Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego” 1995, nr 31, s. 151.

³ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Wykonanie zobowiązań i skutki ich niewykonania* [w:] Z. Radwański, A. Olejniczak (red.), *Zobowiązania – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 283.

⁴ Wyrok SN z 9 kwietnia 2003 r., I CKN 255/01, Lex nr 78890; wyrok SN z 21 kwietnia 2005 r., III CK 645/04, Lex nr 369251.

art. 357¹ k.c. do stosunków wynikających z umów kształtujących jednocześnie inne niż zobowiązaniowe stosunki prawne, w szczególności np. do umów prawnorzeczowych o podwójnym skutku oraz do umów związanych z obszarem prawa spadkowego⁵. Jednak nie jest możliwe stosowanie art. 357¹ k.c. do stosunków zobowiązaniowych wynikających z innej podstawy niż umowa, np. do zobowiązań z bezpodstawnego wzbogacenia oraz z czynów niedozwolonych⁶, gdyż interpretacja rozszerzająca omawianego przepisu jest niedopuszczalna z tego względu, że klauzula *rebus sic stantibus* wprowadza odstępstwo od zasady nakazującej wykonywanie zobowiązania zgodnie z ich treścią⁷ (w myśl zasady *exceptiones non sunt extendendae*).

3. Przesłanki zastosowania przez sąd klauzuli *rebus sic stantibus*

Aktualizacja uprawnienia stron do zwrócenia się do sądu o zmianę albo rozwiązanie zobowiązania na podstawie art. 357¹ k.c. wymaga ziszczenia się kilku przesłanek. W świetle art. 357¹ k.c. do przesłanek klauzuli *rebus sic stantibus* należą⁸: 1) wystąpienie nadzwyczajnej zmiany stosunków; 2) wystąpienie nadmiernych trudności w spełnieniu świadczenia albo groźba doznania przez stronę rażącej straty będących skutkiem wystąpienia nadzwyczajnej zmiany stosunków; 3) warunek, iż strony nie przewidywały możliwości wystąpienia powyższych zmian stosunków przy zawarciu umowy.

⁵ M. Saczywko, M. Mataczyński, *Komentarz do art. 357¹ kodeksu cywilnego* [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz do art. 353–626*, wyd. III, Legalis 2022, Nb 5 (dostęp: 26.05.2023).

⁶ Z. Radwański, A. Olejniczak, dz. cyt., s. 277.

⁷ J. Gołaczyński, dz. cyt., s. 151–161; A. Brzozowski, *Klauzula rebus sic stantibus także w obrocie gospodarczym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1997, nr 1, s. 7–9; L. Jaworski, *Klauzula rebus sic stantibus*, „Prawo Spółek” 1998, nr 9, s. 33–37; L. Ostrowski, *Klauzula rebus sic stantibus w świetle procedury cywilnej*, „Palestra” 1998, nr 7/8, s. 70–73; odmiennie: postanowienie SN z 26 listopada 1992 r., III CZP 144/92, OSP 1993, nr 11, poz. 215.

⁸ J. Rajski, *Z problematyki funkcjonowania zasady pacta sunt servanda i klauzuli rebus sic stantibus we współczesnym klimacie gospodarczym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 3, s. 5.

3.1. Nadzwyczajna zmiana stosunków

Według prezentowanego w piśmiennictwie poglądu „nadzwyczajność” należy interpretować jako zdarzenia niespotykane, niezwykle czy niezmiernie rzadkie. Innymi słowy, zdarzenia, których możemy się spodziewać, nie wchodzą w zakres nadzwyczajności – należą do zjawisk zwyczajnych. Wobec powyższego zagadnienie tego rodzaju wiąże się z pojęciem standardowego ryzyka gospodarczego. Ponadto w orzecznictwie oraz w doktrynie prawa wskazuje się na konieczność określania normalnych zjawisk w odniesieniu do określonego przedmiotu prowadzonej działalności. Jedynie tak szczegółowa konkretyzacja umożliwi prawidłowe zastosowanie klauzuli *rebus sic stantibus*. Nie można przyjąć odgórnie czy w sposób sprecyzowany, jakie zjawiska są zawsze nadzwyczajne, a jakie spodziewane⁹. Klauzula nadzwyczajnej zmiany stosunków może znaleźć zastosowanie w razie nadzwyczajnej zmiany sytuacji gospodarczej, w szczególności tzw. załamania gospodarczego¹⁰, w wypadku gwałtownego spadku dochodu narodowego¹¹, hiperinflacji¹². W orzecznictwie przyjmuje się, że rzecz dotyczy również zmian społeczno-gospodarczych, które nie mieszczą się w granicach zwykłego ryzyka kontraktowego, oraz mających ogólny, powszechny charakter – dotyczący wielu podmiotów oraz niezależnie od woli stron, wykraczających poza typowe ryzyko gospodarcze¹³. Sąd Najwyższy przyjął również stanowisko, że zmiana stanu prawnego, jako zdarzenie zewnętrzne, niezależne od – najczęściej – rozbieżnej woli stron, kiedy jest niemożliwa do przewidzenia przez nie w chwili zawarcia umowy, co do zakresu i kształtu przyjętych zmian, jeżeli wpływa istotnie na sytuację nie tylko dłużnika, ale i wierzyciela, powinna być traktowana jako nadzwyczajna zmiana stosunków w rozumieniu art. 357¹ k.c.¹⁴. Za taką zmianę można uznać nowelizację przepisów np. prawa podatkowego oraz celnego.

⁹ G. Gorczyński, *Klauzula rebus sic stantibus w XXI wieku* [w:] A. Olejniczak, J. Haberko, A. Pyrzyńska i in. (red.), *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2015, s. 186–212; wyrok SN z 21 listopada 2011 r., I CSK 727/10, Lex nr 1043967.

¹⁰ Wyrok SA we Wrocławiu z 24 stycznia 2013 r., I ACa 1362/12, Lex nr 1293166.

¹¹ Wyrok SA w Katowicach z 7 grudnia 2018 r., I ACa 644/18, Lex nr 2669720.

¹² Wyrok SA w Gdańsku z 13 października 1992 r., I ACr 407/92, Wokanda 1993, nr 9, poz. 29.

¹³ Wyrok SN z 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, Lex nr 1628911.

¹⁴ Wyrok SN z 16 maja 2007 r., III CSK 452/06, Lex nr 334987; podobnie: wyrok SN z 17 stycznia 2008 r., III CSK 202/07, Lex nr 398491, wyrok SN z 20 lipca 2007 r.,

3.2. Nadmierna trudność spełnienia świadczenia lub groźba rażącej straty dla jednej ze stron

Zwrócić należy również uwagę na pojęcie nadmiernych trudności wiążących się ze spełnieniem świadczenia. Wśród przedstawicieli doktryny niełatwo znaleźć w tym zakresie jednolite stanowisko. W opinii autora trudności mogą mieć zarówno charakter osobisty, jak i majątkowy. W sytuacji gdy mają charakter majątkowy, mogą polegać na konieczności poniesienia wyższych niż przyjęte w pierwotnej umowie kosztów spełnienia świadczenia. Podobnie twierdzi P. Machnikowski, który uważa, iż relacja kosztów świadczenia do jego wartości powinna być rozpatrywana w kontekście przesłanki „rażącej straty”. Natomiast o trudnościach w spełnieniu świadczenia można mówić wówczas, gdy z przyczyn praktycznych lub prawnych podjęcie przez dłużnika nakazanego mu zachowania wymaga szczególnych, niezmiernie uciążliwych lub też niebezpiecznych, i z tego powodu zupełnie nieracjonalnych, działań. W tym stanie rzeczy dotyczy to wyłącznie trudności natury osobistej, nie majątkowej¹⁵.

Groźba rażącej straty może dotyczyć każdej ze stron umownego stosunku zobowiązaniowego – zarówno wierzyciela, jak i dłużnika¹⁶. Problemem pozostaje jednak kwestia tego, jakie okoliczności trzeba wziąć pod uwagę, próbując ocenić, czy przesłanka ta zachodzi. Według pierwszego poglądu: „O rażącej stracie decyduje nie samo porównanie aktualnej wartości świadczeń, ale całość skutków wykonania zobowiązania dla majątku strony, przy uwzględnieniu celu zobowiązania i tego, jakich korzyści z jego wykonania strona mogła się spodziewać”¹⁷. Natomiast zgodnie z drugim stanowiskiem powinno się porównać sytuację majątkową powoda, w jakiej znalazłby się, gdyby wykonał umowę w warunkach występującej w chwili orzekania nadzwyczajnej zmiany stosunków, oraz sytuację, w jakiej byłby, gdyby nie doszło do zmian¹⁸.

I CK 3/07, OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 65, wyrok SN z 8 marca 2018 r., II CSK 303/17, Lex nr 2508552.

¹⁵ P. Machnikowski, *Komentarz do art. 357¹ kodeksu cywilnego* [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 663; odmiennie: A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania* [w:] A. Brzozowski (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna. System Prawa Prywatnego*, t. VI, wyd. III, C.H. Beck, Warszawa 2018, s. 1245.

¹⁶ W. Robaczyński, *Sądowa zmiana umowy*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998, s. 138.

¹⁷ Wyrok SN z 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, Lex nr 1628911.

¹⁸ R. Strugała, *Wpływ pandemii COVID-19 na wykonywanie umów w świetle art. 357¹ KC*,

Zdaniem autora pracy za przyjęciem pierwszej z przywołanych koncepcji przemawia fakt, że wydaje się ona sprawiedliwszym rozwiązaniem. Nie powinno się bowiem pomijać celu, w jakim zobowiązanie powstało, ani spodziewanych korzyści, gdyż stanowią one istotny element, często decydujący o powstaniu zobowiązania. Warto też podkreślić, że nie sposób jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, jaką stratę należy uznać za rażącą, ponieważ każdą sprawę należy ocenić indywidualnie. Według Sądu Najwyższego groźby rażącej straty nie można interpretować w oderwaniu od istoty i celu konkretnego zobowiązania. O tym, czy wykonanie umowy przynosi stronie stratę, decyduje nie samo porównanie aktualnej wartości świadczeń, ale całokształt skutków wykonania zobowiązania dla majątku strony, przy uwzględnieniu celu zobowiązania i tego, jakich korzyści z jego wykonania strona mogła się spodziewać¹⁹.

3.3. Przesłanka nieprzewidzenia

Ostatnią przesłanką umożliwiającą zastosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* jest to, by w chwili zawierania umowy kreującej zobowiązanie żadna ze stron nie przewidywała wpływu zmiany okoliczności na treść stosunku prawnego²⁰. Uznanie cieszy się poglądem wskazującym, że przesłankę tę należy rozumieć tak, że strony faktycznie nie przewidziały znaczenia zmiany stosunków dla ich zobowiązania oraz że nie można było tego przewidzieć przy dołożeniu należytej staranności²¹. Wyłącza to zastosowanie art. 357¹ k.c. w sytuacjach mieszczących się w zakresie tzw. normalnego ryzyka kontraktowego²².

Wymóg nieprzewidywalności odnosi się również do wpływu zmiany okoliczności na dane zobowiązanie (przewidywalność zmian, przewidywalność skutków). Zaistnienie konkretnego zdarzenia można było bowiem przewidzieć, lecz jego wpływ – zwłaszcza jego stopień lub zakres – na dane zobowiązanie nie był brany pod uwagę przez strony przy zawieraniu umowy. Trudności lub groźba rażącej straty związane ze spełnieniem świadczenia muszą być

„Monitor Prawniczy” 2020, nr 11, s. 560–566.

¹⁹ Wyrok SN z 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, Lex nr 1628911.

²⁰ Wyrok SN z 9 czerwca 2005 r., III CK 674/04, Lex nr 180851.

²¹ M. Gamrot, *Nowy wymiar klauzuli rebus sic stantibus w obliczu kryzysu finansowego?* [w:] L. Zacharko (red.), *Klauzule generalne w prawie krajowym i obcym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016, s. 41–52; wyrok SN z 9 grudnia 2005 r., III CK 305/05, Lex nr 604120.

²² Wyrok SN z 21 września 2011 r., I CSK 727/10, Lex nr 1043967.

tego rodzaju, że strony nie mogły przewidzieć ich w chwili zawierania umowy. W przeciwnym razie należałoby przyjąć, że strony brały pod uwagę ryzyko następcej zmiany stosunków. Ponadto regulacja art. 357¹ k.c. nie wyłącza zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus* w stosunku do zdarzeń, których przebieg można było wprawdzie przewidzieć, lecz niemożliwy lub bardzo trudny do przewidzenia był ich wpływ na dane zobowiązania²³. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęto, że: „Przesłankę nieprzewidywalności wiąże przepis art. 357¹ k.c. nie z przewidywaniem przez strony zdarzeń powodujących dla jednej z nich nadmierną trudność lub rażącą stratę, lecz z przewidywaniem następstw tych zdarzeń. Nieprzewidywalność wpływu zmiany okoliczności na określone zobowiązanie stanowi, obok kryterium nadzwyczajnej zmiany stosunków, podstawę odróżnienia przypadków zwykłego ryzyka kontraktowego, z którym należy zawsze liczyć się przy zawieraniu umowy, od przypadków ryzyka wykraczającego poza ten zakres – nadzwyczajnego”²⁴.

Summa summarum, wskazać należy, że zarówno istota, jak i przesłanki klauzuli *rebus sic stantibus* określone zostały przez ustawodawcę na tyle ogólnie, iż niezmiennie wywołują liczne wątpliwości w ramach wykładni prawa, co bezsprzecznie działa na niekorzyść koncepcji pewności obrotu gospodarczo-prawnego.

4. Kierunek ingerencji sądu w stosunek zobowiązaniowy

W przypadku kumulatywnego spełnienia wyżej omówionych przesłanek uzasadniających zastosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* sąd, uznając za zasadną ingerencję w treść stosunku zobowiązaniowego, może zastosować środki wskazane w art. 357¹ k.c.²⁵. Zadaniem sądu jest bowiem dążenie do znalezienia odpowiedniego rezultatu satysfakcjonującego strony umowy w celu przywrócenia równowagi kontraktowej. Sąd powinien z jednej strony jak najmniej ingerować w pierwotne ustalenia stron, z drugiej strony wyważyć interesy obu stron, tak aby znaleźć rozwiązanie, które będzie sprawiedliwie rozkładało

²³ A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania* [w:] A. Brzozowski (red.), *Prawo zobowiązań*, dz. cyt., s. 1342.

²⁴ Wyrok SN z 9 grudnia 2005 r., III CK 305/05, Lex nr 604120.

²⁵ E. Chyła, *Problematyka wpływu zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań w świetle art. 357¹ k.c.*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 9, s. 23–24.

ciężar ekonomiczny związany z modyfikacją umowy i będzie jak najmniej dolegliwe dla stron²⁶.

W ocenie autora słuszny jest pogląd, który wskazuje, że sformułowanie „sąd może” nie wskazuje na fakultatywny charakter możliwości zastosowania art. 357¹ k.c., a jedynie na wydanie przez sąd rozstrzygnięcia w sytuacjach, gdy ziszcza się przesłanki w nim przewidziane²⁷. Charakter zobowiązania powinien być zachowany, bowiem ingerencja sądu dopuszcza jego modyfikację bądź rozwiązanie umowy, nie zaś zastąpienie jednej umowy drugą umową. W kompetencjach określonych w art. 357¹ k.c. powinno mieścić się orzeczenie sądu, który nie może ani stworzyć nowego stosunku zobowiązaniowego, ani zmienić rodzaju świadczenia²⁸. Dlatego też sąd w pierwszej kolejności powinien rozważyć modyfikację zobowiązania poprzez inne oznaczenie sposobu wykonania zobowiązania lub zmianę wysokości świadczenia, co *expressis verbis* wynika z brzmienia art. 357¹ k.c. Sąd może zmienić czas, miejsce, sposób wykonania zobowiązania, odroczyć termin spełnienia świadczenia, rozłożyć świadczenie na raty²⁹. Takie ukazanie kompetencji sądu jest konsekwencją językowej wykładni art. 357¹ k.c. oraz celu, któremu ma on służyć. Konstrukcja ta została bowiem wprowadzona do polskiego systemu prawnego w zamiarze stworzenia narzędzia przystosowywania umów do nowych, istotnie zmienionych warunków. Cele gospodarcze mają być nadal realizowane przez zmodyfikowane umowy. Dopiero gdy sąd uzna modyfikację zobowiązania za bezcelową w danych okolicznościach, może orzec o rozwiązaniu umowy³⁰.

Strona stosunku zobowiązaniowego jest uprawniona do żądania od sądu modyfikacji stosunku zobowiązaniowego lub jego rozwiązania. Nie jest to jednak roszczenie materialnoprawne (co nie przeczy możliwości jego kwalifikacji jako roszczenie procesowe³¹) oraz nie jest to uprawnienie prawnokształtujące,

---

²⁶ P. Machnikowski, dz. cyt., s. 663.

²⁷ Tak samo: A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania. Klauzula rebus sic stantibus*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 182; J. Bieluk, *Nadzwyczajna zmiana stosunków i jej wpływ na zobowiązania (klauzula rebus sic stantibus). Komentarz praktyczny z orzecnictwem*, C.H. Beck, Warszawa 2020, s. 180.

²⁸ J. Rajski, dz. cyt., s. 7; wyrok SN z 10 października 1997 r., III CKN 202/97, OSNC 1998, nr 3, poz. 42.

²⁹ A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania. Klauzula*, dz. cyt., s. 187.

³⁰ Wyrok SN z 8 marca 2018 r., II CSK 303/17, Lex nr 2508552; podobnie: J. Rajski, dz. cyt., s. 7.

³¹ Wyrok SN z 22 czerwca 2018 r., II CSK 539/17, Lex nr 2521685.

gdyż uprawniony nie ma kompetencji, by zmienić stosunek zobowiązaniowy mocą własnego oświadczenia woli³². Takiego rodzaju oświadczenie byłoby pozbawione jakichkolwiek skutków prawnych, gdyż jedynie sąd jest uprawniony do modyfikacji stosunku obligacyjnego na podstawie art. 357¹ § 1 k.c. Strona umowy, która samowolnie podejmuje próbę zmiany jej treści, naraża się na odpowiedzialność względem wierzyciela³³. Dlatego zdaniem autora niniejszej pracy uprawnienie określone w art. 357¹ k.c. nie ma charakteru roszczenia, ale jest swoistym uprawnieniem kształtującym, do którego wykonania niezbędne jest orzeczenie sądu³⁴.

Zgodnie z art. 357¹ k.c. sąd może również orzec o rozwiązaniu umowy. W tym wypadku zwrot „orzec o rozwiązaniu umowy” jest tożsamy ze zwrotem „wygaśnięcie stosunku zobowiązaniowego”. Uważa się jednak, że rozwiązanie umowy powinno być orzekane jedynie wyjątkowo, gdyż adaptacja umowy do zmienionych okoliczności nie jest możliwa³⁵. Należy mieć na uwadze, że zarówno rozwiązanie umowy, jak i wygaśnięcie stosunku zobowiązaniowego nie zamyka drogi do dalszych rozliczeń stron dotyczących kwestii ubocznych, takich jak np. roszczenie windykacyjne czy roszczenie o zwrot nakładów³⁶. Do tego obowiązku nie znajdują zastosowania przepisy art. 405 i n. k.c.

W kompetencji sądu pozostaje ustalenie, od którego momentu wyrok rozwiązujący umowę na podstawie art. 357¹ k.c. jest skuteczny. W doktrynie prawa przyjęło się, że skutki konstytutywne wyroku kształtującego następują z chwilą uprawomocnienia się wyroku i stosownie do norm prawa materialnego, które stanowią podstawę ich wydania, następują od momentu uprawomocnienia się wyroku (*ex nunc*) albo z mocą wsteczną (*ex tunc*)³⁷.

³² Podobnie SN w wyroku z 6 października 2004 r., I CK 156/04, Lex nr 197627.

³³ K. Kurosz, W.P. Matysiak, *Klauzula rebus sic stantibus w czasie pandemii*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020, nr 6, s. 34. Możliwość taką dopuścił SN w wyroku z 18 czerwca 2010 r., V CSK 430/09, OSNC-ZD 2011, nr 2, poz. 25.

³⁴ Podobnie: A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania. Klauzula*, dz. cyt., s. 191; zob. też: B. Lackoroński, *Klauzula rebus sic stantibus a odpowiedzialność ex contractu*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 3, s. 67–68.

³⁵ T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 357¹ kodeksu cywilnego* [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, wyd. II, Lex 2018 (dostęp: 26.05.2023).

³⁶ R. Morek, *Komentarz do art. 357¹ kodeksu cywilnego* [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, t. III A, wyd. XXX, Legalis 2022, Nb 45 (dostęp: 26.05.2023).

³⁷ K. Piasecki, *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, „Palestra” 1982, nr 6–7, s. 146;

Zaletą przyjęcia pierwszego stanowiska jest wyeliminowanie okresu niepewności co do kształtu istniejącego stosunku prawnego. Natomiast wadą są oceny skutków wykonania zobowiązania w pierwotnym kształcie w trakcie toczącego się postępowania sądowego lub już po jego zakończeniu, ale przed uprawomocnieniem się wyroku. Od kontrowersji nie jest wolna również druga interpretacja. Sporną materią pozostaje konieczność wskazania, jak daleko wstecz miałyby sięgać skutki orzeczenia i związana z tym obawa o naruszenie zasad pewności obrotu cywilnoprawnego³⁸.

Zdaniem autora niniejszej pracy sąd w sentencji orzeczenia powinien oznaczyć chwilę, z którą umowę rozwiązuje w celu uniknięcia potencjalnego sporu. Natomiast w przypadku braku daty, od której należy liczyć skutki wydanego orzeczenia zmieniającego stosunek umowny, autor postuluje, żeby w sytuacji rozwiązania umowy sąd oznaczał datę jej rozwiązania. Ponadto sąd powinien określić datę modyfikacji umowy. Wskazując na moment modyfikacji czy rozwiązania umowy dokonywanej wyrokiem, sąd powinien kierować się zasadami współzycia społecznego oraz uwzględniać interesy obu stron umowy.

5. Przesłanki wydania orzeczenia

Celem wydania przez sąd orzeczenia jest doprowadzenie do równowagi kontraktowej wzajemnych interesów obydwóch stron stosunku zobowiązaniowego. Natomiast przesłankami wyboru sposobu i zakresu ingerencji w stosunek zobowiązaniowy są interes stron stosunku zobowiązaniowego³⁹ oraz zasady współzycia społecznego⁴⁰. Przy czym należy wyraźnie podkreślić, że interes stron i zasady współzycia społecznego nie są przesłankami ingerencji sądu w stosunek zobowiązaniowy na podstawie art. 357¹ k.c., a przesłankami określającymi sposób i zakres ingerencji w ten stosunek⁴¹.

Interesy stron oraz zasady współzycia społecznego nie określają, czy art. 357¹ k.c. zostanie zastosowany, lecz wskazują na kierunek orzeczenia sądu

---

W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Powództwo* [w:] *Postępowanie cywilne w zarysie*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014, s. 235.

³⁸ Tak samo: A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania. Klauzula*, dz. cyt., s. 188.

³⁹ Postanowienie SN z 24 kwietnia 2019 r., I CSK 640/18, Lex nr 2650291.

⁴⁰ Wyrok SN z 17 października 2012 r., II CSK 646/11, Lex nr 1243010.

⁴¹ J. Bieluk, dz. cyt., s. 185.

przy ewentualnym wystąpieniu innych przesłanek procesowych⁴². Rozstrzygając na podstawie art. 357¹ k.c., sądy nie wskazują, na jaką zasadę współzycia społecznego się powołują, kierując się określeniem sposobu modyfikacji zobowiązania, gdyż decydujące znaczenie przy zastosowaniu art. 357¹ k.c. mają przesłanki w nim określone – tj. nadzwyczajna zmiana stosunków, nieprzewidywalność jej wpływu na zobowiązania, świadczenie połączone z nadmiernymi trudnościami lub grożące rażąco stratą, czego strony nie przewidywały, związek przyczynowy między nadzwyczajną zmianą stosunków a trudnościami wynikającymi z realizacji zobowiązania. Dopiero przy ziszczeniu powyższych przesłanek sąd sięga do dalszej analizy w celu ustalenia sposobu ingerencji i kształtu stosunku zobowiązaniowego po modyfikacji lub rozliczenia stron po rozwiązaniu umowy. W trakcie tego postępowania sąd kieruje się zasadami współzycia społecznego i interesem stron⁴³.

Zdaniem autora przyjęte rozwiązanie zawarte w sformułowaniu „rozważenie interesów stron z uwzględnieniem zasad współzycia społecznego” pozwala na elastyczne podejście do modyfikacji stosunków zobowiązaniowych. W praktyce przekłada się to na dużą swobodę orzeczniczą, wskazując jednocześnie na brak uzasadnionych podstaw przemawiających na rzecz zastępowania zasad współzycia społecznego jakimikolwiek innymi kryteriami⁴⁴.

W przekonaniu autora główną koncepcją leżącą u podstaw uregulowania art. 357¹ k.c. było zapewnienie ostatecznego kształtu stosunku zobowiązaniowego – zgodnego z poczuciem sprawiedliwości. Nie można bowiem całego ryzyka nadzwyczajnej zmiany stosunków, której skutków nie można było przewidzieć, przerzucić na jedną tylko stronę stosunku zobowiązaniowego. W konsekwencji sądy powinny dążyć do poprawienia sytuacji jednej strony procesu w sposób jak najmniej dotkliwy dla drugiej strony procesu.

⁴² R. Strugała, *Ingerencja sądu w stosunek zobowiązaniowy na podstawie art. 357¹ k.c.*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 8, s. 57.

⁴³ J. Bieluk, dz. cyt., s. 185.

⁴⁴ Podobnie: M. Sala-Szczypiński, *Zasadność zmiany klauzuli „zasady współzycia społecznego”*, „Studia Prawnicze” 2007, nr 1, s. 78.

6. Wytoczenie powództwa cywilnoprawnego

Powództwo w trybie art. 357¹ k.c. ma charakter powództwa o ukształtowanie. W związku z tym wyrok wydany na podstawie art. 357¹ k.c. ma charakter konstytutywny⁴⁵ (kształtujący), co oznacza, że do jego wydania, a ściślej do uprawomocnienia strony wiąże stosunek prawny w niezmienionym kształcie. Możliwe jest również wytoczenie powództwa wzajemnego⁴⁶. Natomiast za niedopuszczalne uważa się zgłaszanie żądania ukształtowania zobowiązania na podstawie art. 357¹ k.c. w formie zarzutu procesowego⁴⁷. Stanowisko takie przyjął również Sąd Najwyższy w swoich orzeczeniach, w których wielokrotnie wskazywał, iż nie jest możliwe zgłoszenie zarzutu opartego na art. 357¹ k.c.⁴⁸. W przedmiocie tego powództwa ciężar udowodnienia przesłanek uzasadniających zastosowanie art. 357¹ k.c. spoczywa na tym podmiocie, który żąda modyfikacji lub rozwiązania umowy⁴⁹.

W powództwie opartym na art. 357¹ k.c. sąd zgodnie z art. 321 § 1 k.p.c.⁵⁰ orzeka na żądanie strony⁵¹. Jednak w praktyce procesowej pojawił się problem co do możliwości i zakresu modyfikacji przez sąd żądania strony, biorąc pod uwagę sytuację, gdy modyfikacja stosunku prawnego nie może nastąpić w sposób wskazany przez powoda. Ścisłe odniesienie do treści pozwu opartego na art. 357¹ k.c. w takiej sytuacji łączyłoby się z oddaleniem bądź z uwzględnieniem powództwa zgodnie z żądaniem powoda. Jednak według utrwalonego w doktrynie i orzecznictwie poglądu należy uznać, iż sąd w ramach swoich kompetencji ma prawo samodzielnie dokonać modyfikacji

⁴⁵ J. Bieluk, dz. cyt., s. 187.

⁴⁶ Uchwała SN z 27 marca 2001 r., III CZP 54/00, OSNC 2001, nr 10, poz. 145; wyrok z 21 czerwca 2001 r., IV CKN 385/00, Lex nr 52481.

⁴⁷ R. Morek, dz. cyt. (dostęp: 26.05.2023); odmiennie: W. Robaczyński, dz. cyt., s. 146, L. Ostrowski, dz. cyt., s. 70.

⁴⁸ Wyrok SN z 22 września 2011 r., V CSK 420/10, OSNC 2012, nr 5, poz. 61; wyrok SN z 22 czerwca 2018 r., II CSK 539/17, Lex nr 2521685; wyrok SN z 16 stycznia 2018 r., I CSK 54/17, Legalis nr 1733692; wyrok SN z 21 czerwca 2001 r., IV CKN 385/00, Lex nr 52481; uchwała SN z 27 marca 2001 r., III CZP 54/00, OSNC 2001, nr 10, poz. 145.

⁴⁹ P. Machnikowski, dz. cyt., s. 628; wyrok SN z 22 czerwca 1998 r., I CKN 755/97, Lex nr 1219554; wyrok SA w Szczecinie z 25 kwietnia 2013 r., I ACA 83/13, 1378861.

⁵⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1805 z późn. zm.), dalej jako: k.p.c.

⁵¹ Uchwała SN z 11 września 1991 r. III CZP 80/91, LEX nr 179278.

stosunku zobowiązaniowego⁵², kierując się dyrektywami wyznaczonymi przez art. 357¹ k.c.

W ocenie autora należy przychylić się do przytoczonych poglądów, gdyż sąd nie powinien być związany treścią żądania powoda co do sposobu ingerencji w stosunek prawny. Właściwa zmiana stosunku prawnego może mieć więc miejsce wówczas, gdy strona żądała jego rozwiązania. Z kolei rozwiązanie nastąpić może mimo żądania modyfikacji. Dlatego przepis art. 321 k.p.c. nie ma w tym zakresie zastosowania. Niewątpliwie natomiast z treści pozwu musi wynikać, że powód żąda ingerencji sądu w zobowiązanie z przyczyn określonych w art. 357¹ k.c.

Zmiana zobowiązania może dotyczyć wszelkich warunków treści zobowiązania, przyjmując postać np. modyfikacji terminu lub miejsca spełnienia świadczenia, wysokości wynagrodzenia czy ceny, jakości lub liczby rzeczy, których dotyczy świadczenie, metody czy materiałów wykorzystywanych do spełnienia świadczenia polegającego na świadczeniu usług, rozłożenia świadczenia podzielonego na raty, skrócenia lub przedłużenia okresu trwania zobowiązania ciągłego⁵³. Skutkiem wyroku, którym sąd podejmuje tego rodzaju ingerencję w stosunek umowny, jest uchylenie wynikających z zawarcia tej umowy obowiązków, a w konsekwencji praw stron. Jak wyraźnie wynika z treści art. 357¹ k.c., rozwiązując umowę, sąd może dodatkowo orzec o wzajemnych rozliczeniach stron⁵⁴.

Kwestią jednoznaczną w sferze uprawnień wynikających z art. 357¹ k.c. pozostaje przedawnienie możliwości skorzystania z klauzuli *rebus sic stantibus*. Według dominującego stanowiska uprawnienia wynikające z art. 357¹ k.c. nie przedawniają się⁵⁵. Wobec tego w stosunkach zobowiązaniowych pojawił się problem, kiedy kończy się możliwość skutecznego występowania z powództwem. Sąd może ingerować w stosunek zobowiązaniowy na podstawie art. 357¹ k.c. tylko w okresie trwania tego stosunku. W konsekwencji możliwość wytoczenia przez strony powództwa opartego na klauzuli *rebus sic stantibus* zostaje wyłączona z chwilą wygaśnięcia zobowiązania⁵⁶. Strony umowy muszą liczyć

⁵² P. Machnikowski, dz. cyt., s. 663; wyrok SN z 14 stycznia 2009 r., IV CSK 385/08, Lex nr 485916.

⁵³ R. Strugała, *Realizacja uprawnienia do żądania ukształtowania zobowiązania umownego na podstawie klauzuli rebus sic stantibus (art. 357¹ k.c.)*, „Palestra” 2021, nr 4, s. 59.

⁵⁴ Tamże, s. 60.

⁵⁵ B. Lackoroński, dz. cyt., s. 68; R. Morek, dz. cyt. (dostęp: 26.05.2023).

⁵⁶ P. Machnikowski, *Swoboda umów według art. 353¹ k.c. Konstrukcja prawna*, C.H. Beck, War-

się z określonymi ograniczeniami w przypadku wystąpienia na drogę sądową. Może się bowiem zdarzyć, że stosunek obligacyjny wygaśnie na skutek upływu czasu, zanim zakończy się proces sądowy, mający na celu zmianę, opierając się na klauzuli *rebus sic stantibus*. Sąd nie może uwzględnić powództwa, skoro w chwili wydania konstytutywnego wyroku, którym miałyby zmienić czy rozwiązać zobowiązanie, przedmiot jego ingerencji nie istnieje. Taki pogląd zdecydowanie dominuje w orzecznictwie⁵⁷. W praktyce możliwość zastosowania art. 357¹ k.c. ograniczona jest również w przypadku wygaśnięcia zobowiązania spowodowanego jego wykonaniem, bowiem ilekroć zobowiązanie zostało wykonane w sposób odpowiadający jego pierwotnie ukształtowanej treści, jego modyfikacja albo rozwiązanie nie są już możliwe, niezależnie od tego, czy do wykonania zobowiązania doszło jeszcze przed wytoczeniem powództwa o ukształtowanie w trybie art. 357¹ k.c., czy już w trakcie postępowania⁵⁸.

Powyższe uchybienia klauzuli *rebus sic stantibus* mogą być jednak złagodzone przez skorzystanie przez stronę procesu z instytucji zabezpieczenia powództwa uregulowanej w treści art. 730 i n. k.p.c. W nauce prawa cywilnego⁵⁹ i orzecznictwie⁶⁰ nie budzi wątpliwości, że *de lege lata* dopuszczalne jest zabezpieczanie wszelkiego rodzaju powództw, w tym także powództw o ukształtowanie stosunku prawnego. W przypadku powództwa z art. 357¹ k.c. interesem prawnym jest możliwość wygaśnięcia zobowiązania i wynikającej stąd niemożności orzekania na podstawie tego przepisu wskutek wykonania zobowiązania⁶¹.

Zgodnie z obowiązującym prawem wytoczenie przez stronę umowy pozwu na podstawie art. 357¹ k.c. nie jest uzależnione od spełnienia wymogu wcześniejszego podjęcia przez strony prób umownej zmiany dotkniętego przez nadzwyczajną zmianę okoliczności stosunku prawnego⁶². Dlatego niepodjęcie renegeacji umowy nie stanowi przeszkody procesowej, która

---

szawa 2005, s. 96.

⁵⁷ Wyrok SN z 9 kwietnia 2003 r., I CKN 255/01, Lex nr 78890; wyrok SN z 8 marca 2018 r., II CSK 303/17, Lex nr 2508552.

⁵⁸ R. Strugała, *Realizacja*, dz. cyt., s. 62.

⁵⁹ M. Iżykowski, *Przesłanki zabezpieczenia powództwa*, „Palestra” 1985, nr 11, s. 21; P. Pogonowski, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 31.

⁶⁰ Wyrok SN z 5 czerwca 1974 r., II CZ 42/74, OSNCP 1974, nr 12, poz. 219; postanowienie SA we Wrocławiu z 27 marca 2012 r., I ACa 259/12, Lex nr 1136092.

⁶¹ Postanowienie SO w Szczecinie z 20 lipca 2015 r., II Cz 1072/15, Lex nr 2251030.

⁶² A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania. Klauzula*, dz. cyt., s. 182.

wyłączałaby drogę sądową i skutkowałą koniecznością odrzucenia pozwu, jak również nie może być przyczyną oddalenia powództwa wytoczonego na podstawie art. 357¹ k.c.⁶³.

7. Podsumowanie

Będąca przedmiotem niniejszego opracowania klauzula *rebus sic stantibus* wydaje się zachowywać swoje doniosłe znaczenie w ramach ochrony stron umowy, których sytuacja może ulec przeobrażeniu wskutek nadzwyczajnej zmiany okoliczności, których strony nie przewidywały i nie mogły przewidzieć w chwili dokonywania czynności prawnej. Prawo cywilne reguluje bowiem stosunki, które charakteryzują się dynamiką zawierającą w sobie potencjał zmian, wśród których należy dostrzec również te, które mają charakter nadzwyczajny, a które mogą wpływać w sposób zasadniczy na sytuację prawną podmiotu zobowiązanego do spełnienia świadczenia. Ich cechą szczególną jest to, że nie można ich przewidzieć i w związku z tym należy wprowadzić odpowiednie mechanizmy zabezpieczające interesy stron stosunku zobowiązaniowego. Jak wskazuje doświadczenie prawno-gospodarcze, potrzeba takiej regulacji istnieje jako forma ochrony prawnej podmiotu zobowiązanego do świadczenia w sytuacjach szczególnych.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy postawić wniosek, że zastosowanie konstrukcji klauzuli *rebus sic stantibus* do modyfikacji zobowiązań umownych dopuszczalne jest jedynie w sytuacji spełnienia przesłanek ustawowych określonych w treści art. 357¹ k.c. W szczególności będzie to wymagało ingerencji sądu, bowiem nie są możliwe zmiana bądź rozwiązanie umowy na podstawie oświadczenia woli jednej ze stron powołującej się na ziszczenie przesłanek opisanych w treści art. 357¹ k.c. Konstrukcja ta znajdzie zastosowanie jedynie wówczas, gdy świadczenie będzie możliwe do spełnienia. Ponadto należy pamiętać o tym, że ochrona, z jakiej może korzystać uprawniony na podstawie wskazanej konstrukcji, może okazać się pozorna w przypadku umów zawartych na czas określony. Może się bowiem zdarzyć, że stosunek obligacyjny wygaśnie wskutek upływu czasu, zanim zakończy się proces sądowy, mający na celu jego zmianę, opierając się na klauzuli *rebus sic stantibus*.

⁶³ R. Strugała, *Realizacja*, dz. cyt., s. 59.

8. Bibliografia

Literatura

- Bieluk J., *Nadzwyczajna zmiana stosunków i jej wpływ na zobowiązania (klauzula rebus sic stantibus). Komentarz praktyczny z orzecznictwem*, C.H. Beck, Warszawa 2020.
- Broniewicz W., Marciniak A., Kunicki I., *Powództwo [w:] Postępowanie cywilne w zarysie*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014.
- Brzozowski A., *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania. Klauzula rebus sic stantibus*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Brzozowski A., *Klauzula rebus sic stantibus także w obrocie gospodarczym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1997, nr 1.
- Brzozowski A., *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania [w:] A. Brzozowski (red.), Prawo zobowiązań – część ogólna. System Prawa Prywatnego*, t. VI, wyd. III, C.H. Beck, Warszawa 2018.
- Chyła Ł., *Problematyka wpływu zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań w świetle art. 357¹ k.c.*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 9.
- Gamrot M., *Nowy wymiar klauzuli rebus sic stantibus w obliczu kryzysu finansowego? [w:] L. Zacharko (red.), Klauzule generalne w prawie krajowym i obcym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
- Gniewek E., Machnikowski P., *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Gołaczyński J., *Przesłanki stosowania klauzuli rebus sic stantibus obecnie i pod rządami kodeksu zobowiązań*, „Przegląd Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego” 1995, nr 31.
- Gorczyński G., *Klauzula rebus sic stantibus w XXI wieku [w:] A. Olejniczak, J. Haberko, A. Pyrzyńska i in. (red.), Współczesne problemy prawa zobowiązań*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2015.
- Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, wyd. II, Lex 2018.
- Gutowski M. (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz do art. 353–626*, wyd. III, Legis 2022.
- Iżykowski M., *Przesłanki zabezpieczenia powództwa*, „Palestra” 1985, nr 11.
- Jaworski L., *Klauzula rebus sic stantibus*, „Prawo Spółek” 1998, nr 9.

- Kurosz K., Matysiak W.P., *Klauzula rebus sic stantibus w czasie pandemii*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020, nr 6.
- Lackoroński B., *Klauzula rebus sic stantibus a odpowiedzialność ex contractu*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 3.
- Machnikowski P., *Swoboda umów według art. 353¹ k.c. Konstrukcja prawna*, C.H. Beck, Warszawa 2005.
- Morek R., *Komentarz do art. 357¹ kodeksu cywilnego* [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, t. III A, wyd. XXX, Legalis 2022, Nb 45.
- Osajda K., *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, t. III A, wyd. XXX, Legalis 2022 (dostęp: 26.02.2023).
- Ostrowski L., *Klauzula rebus sic stantibus w świetle procedury cywilnej*, „Palestra” 1998, nr 7/8.
- Piasecki K., *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, „Palestra” 1982, nr 6–7.
- Pogonowski P., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, C.H. Beck, Warszawa 2007.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Wykonanie zobowiązań i skutki ich niewykonania* [w:] Z. Radwański, A. Olejniczak (red.), *Zobowiązania – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Rajski J., *Z problematyki funkcjonowania zasady pacta sunt servanda i klauzuli rebus sic stantibus we współczesnym klimacie gospodarczym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 3.
- Robaczyński W., *Sądowa zmiana umowy*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998.
- Sala-Szczypiński M., *Zasadność zmiany klauzuli „zasady współżycia społecznego”*, „Studia Prawnicze” 2007, nr 1.
- Strugała R., *Ingerencja sądu w stosunek zobowiązaniowy na podstawie art. 357¹ k.c.*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 8.
- Strugała R., *Realizacja uprawnienia do żądania ukształtowania zobowiązania umownego na podstawie klauzuli rebus sic stantibus (art. 357¹ k.c.)*, „Palestra” 2021, nr 4.
- Strugała R., *Wpływ pandemii COVID-19 na wykonywanie umów w świetle art. 357¹ k.c.*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 11.

Wiśniewski T., *Komentarz do art. 357¹ kodeksu cywilnego* [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, wyd. II, Lex 2018.

Akty prawne

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1805 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1360 z późn. zm.).

Orzeczenia

Wyrok SN z 5 czerwca 1974 r., II CZ 42/74, OSNCP 1974, nr 12, poz. 219.

Uchwała SN z 11 września 1991 r., III CZP 80/91, Lex nr 179278.

Wyrok SA w Gdańsku z 13 października 1992 r., I ACr 407/92, Wokanda 1993, nr 9, poz. 29.

Postanowienie SN z 26 listopada 1992 r., III CZP 144/92, OSP 1993, nr 11, poz. 215.

Wyrok SN z 10 października 1997 r., III CKN 202/97, OSNC 1998, nr 3, poz. 42.

Wyrok SN z 22 czerwca 1998 r., I CKN 755/97, Lex nr 1219554.

Uchwała SN z 27 marca 2001 r., III CZP 54/00, OSNC 2001, nr 10, poz. 145.

Wyrok SN z 21 czerwca 2001 r., IV CKN 385/00, Lex nr 52481.

Wyrok SN z 9 kwietnia 2003 r., I CKN 255/01, Lex nr 78890.

Wyrok SN z 6 października 2004 r., I CK 156/04, Lex nr 197627.

Wyrok SN z 21 kwietnia 2005 r., III CK 645/04, Lex nr 369251.

Wyrok SN z 9 czerwca 2005 r., III CK 674/04, Lex nr 180851.

Wyrok SN z 9 grudnia 2005 r., III CK 305/05, Lex nr 604120.

Wyrok SN z 16 maja 2007 r., III CSK 452/06, Lex nr 334987.

Wyrok SN z 20 lipca 2007 r., I CK 3/07, OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 65

Wyrok SN z 17 stycznia 2008 r., III CSK 202/07, Lex nr 398491.

Wyrok SN z 14 stycznia 2009 r., IV CSK 385/08, Lex nr 485916.

Wyrok SN z 18 czerwca 2010 r., V CSK 430/09, OSNC-ZD 2011, nr 2, poz. 25.

Wyrok SN z 21 września 2011 r., I CSK 727/10, Lex nr 1043967.

Wyrok SN z 22 września 2011 r., V CSK 420/10, OSNC 2012, nr 5, poz. 61.

Postanowienie SA we Wrocławiu z 27 marca 2012 r., I ACa 259/12, Lex nr 1136092.

Wyrok SN z 17 października 2012 r., II CSK 646/11, Lex nr 1243010.

Wyrok SA we Wrocławiu z 24 stycznia 2013 r., I ACa 1362/12, Lex nr 1293166.

Wyrok SA w Szczecinie z 25 kwietnia 2013 r., I ACa 83/13, Lex nr 1378861.

Wyrok SN z 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, Lex nr 1628911.

Postanowienie SO w Szczecinie z 20 lipca 2015 r., II Cz 1072/15, Lex nr 2251030.

Wyrok SN z 16 stycznia 2018 r., I CSK 54/17, Legalis nr 1733692.

Wyrok SN z 8 marca 2018 r., II CSK 303/17, Lex nr 2508552.

Wyrok SN z 22 czerwca 2018 r., II CSK 539/17, Lex nr 2521685.

Wyrok SA w Katowicach z 7 grudnia 2018 r., I ACa 644/18, Lex nr 2669720.

Postanowienie SN z 24 kwietnia 2019 r., I CSK 640/18, Lex nr 2650291.

The court's interference in the contractual agreement through the application of the *rebus sic stantibus* clause

Summary: This article concerns the issue of the *rebus sic stantibus* clause, expressed in Art. 357¹ of the Civil Code, which entitles the parties of a contract to request the formation of the contractual obligation relationship by the court, in the situation of an unusual change of circumstances, which the parties were unable to foresee at the time of concluding the contract. Due to the increasing dynamics of economic-legal relations, this institution has been a source of numerous controversies and questions of law interpretation for many years. The study discusses several problems of exercising the rights of the contracting parties that are both practically important and not uniformly shaped in the legal doctrine and jurisprudence. The following study is an attempt at substantive analysis of the basic issues of the Polish regulation, in particular, the nature of the institution, and the prerequisites for the application of Art. 357¹ Civil Code, the direction of the court's interference in the contractual relationship, and the prerequisites for the issue of a court decision are considered, while the issue of filing a civil action on the basis of art. 357¹ Civil Code is comprehensively discussed.

Keywords: *rebus sic stantibus* clause, Civil Code, contractual relation, unusual change in relations, termination of the contract.

Tytuł rozdziału i streszczenie w języku angielskim w tłumaczeniu własnym Autora.